

L OLIMPIADA GEOGRAFICZNA 2023/2024



Jedna gmina, wiele odrębnych rzeczywistości
kulturowych – Wymysli jako obszar
o unikalnym dziedzictwie kulturowym
(temat D)

Nauczyciel geografii:
mgr Marek Wójtowicz

Małgorzata Tomoszek
Klasa IV
LO Katolickiego
Towarzystwa Kulturalnego
w Bielsku-Białej

Spis treści

1.	Wstęp.....	3
1.1	Uzasadnienie wyboru obszaru wycieczki	3
2.	Charakterystyka wybranego terenu	4
3.	Informacje ogólne dotyczące wycieczki	5
4.	Kosztorys	9
5.	Trasa wycieczki	9
5.1	Pisarzowice	9
5.1.1	Dwór	10
5.1.2	Kościół św. Marcina w Pisarzowicach	11
5.1.3	Ogród japoński.....	15
5.2	Wilamowice	16
5.2.1	Gminne Centrum Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Informacji i Edukacji w Gminie Wilamowice – prelekcja na temat Wilamowian	19
5.2.2	Sanktuarium św. Józefa Bilczewskiego w Wilamowicach.....	23
5.2.3	Kult św. Józefa Bilczewskiego – parafialna wystawa stała.....	27
5.2.4	Cmentarz w Wilamowicach.....	30
5.3	Dankowice.....	33
5.3.1	Kościół św. Wojciecha w Dankowicach.....	33
5.3.2	Słup graniczny między zaborami.....	36
5.4	Stara Wieś	37
5.4.1	Kościół w Starej Wsi	38
5.4.2	Parafialna ekspozycja	44
5.4.3	Drewniany budynek starej szkoły przyparafialnej.....	47
5.4.4	Krzyż milenijny w Starej Wsi.....	52
6.	Podsumowanie.....	53
7.	Bibliografia.....	53
8.	Spis załączników	54
8.1	Spis fotografii.....	54
8.2	Spis map	55
8.3	Spis ortofotomap	55
8.4	Spis rycin.....	56
8.5	Spis tabel	56

1. Wstęp

Nazywam się Małgorzata Tomoszek, jestem uczennicą czwartej klasy Liceum Ogólnokształcącego Katolickiego Towarzystwa Kulturalnego w Bielsku-Białej i w Olimpiadzie Geograficznej biorę udział po raz czwarty.

W tym roku wybrałam temat D, gdyż wydał mi się interesujący ze względu na możliwość zgłębienia bogactwa kulturowego, także tego niematerialnego, terenów w pobliżu mojego miejsca zamieszkania.

Temat pracy obejmujący walory kulturowe wymagał ode mnie korzystania z różnorodnych źródeł, zarówno archiwalnych, jak i współczesnych, dotyczących historii i lokalnych tradycji, a także osobistego zbadania terenu, odwiedzenia istotnych punktów na mapie regionu oraz przeprowadzenia wywiadów z ludźmi związanymi z życiem kulturowym obszaru. Szczególne podziękowania pragnę skierować do osób, z których strony spotkała mnie ogromna życzliwość i które opowiedziały mi o swoich doświadczeniach, efektach badań i wnioskach wynikających z licznie podejmowanych inicjatyw. Wiedzą na temat języka wilamowskiego oraz regionalnych tradycji podzielili się ze mną Pani mgr Justyna Majerska-Sznajder oraz Pan dr Tymoteusz Król. Pan Michał Pieczka w niezwykle ciekawy sposób, z dużą dokładnością, przybliżył mi historię kościoła w Starej Wsi, przyparafialnej szkoły oraz eksponatów znajdujących się na wystawie w parafii Podwyższenia Krzyża Świętego w Starej Wsi.

Swoją bardzo dużą wdzięczność pragnę wyrazić także wobec mojego nauczyciela geografii, Pana mgr. Marka Wójtowicza, który z nieocenioną cierpliwością i wytrwałością wspiera mnie na moich geograficznych ścieżkach i pomagał mi na każdym etapie pisania pracy.

1.1 Uzasadnienie wyboru obszaru wycieczki

W projekcie wycieczki zdecydowałam się opisać gminę Wilamowice, ze względu na bogate i niespotykane dziedzictwo kulturowe, którego unikalny komponent stanowią Wilamowianie. Jednakże współtworzą je także zabytki pozostałej części gminy, niezwiązane z tą grupą. Całość składa się na obszar o bardzo dużej różnorodności i walorach kulturowych, co staram się ukazać w mojej pracy.

Wilamowianie to mała, lecz nietypowa grupa etniczna zamieszkująca miasto Wilamowice; swoje korzenie ma ona w ludach z terenów dawnej Flandrii, które przybywały w te okolice w XIIIw., po spustoszeniu tych ziem przez Tatarów. Z tą grupą

wiąże się bogactwo kulturowe, zarówno materialne np. stroje, rzeźby, budynki, jak i niematerialne np. język, tradycje, muzyka oraz taniec.

Interesujące miejsca znajdują się także w innych częściach gminy, bogate dziedzictwo tego obszaru wynika ze zróżnicowanej historii, która wpływała na rozwój tradycji i kultury tego terenu.

2. Charakterystyka wybranego terenu

Wilamowice to gmina miejsko-wiejska stanowiąca 12,41% powiatu bielskiego, jej położenie na tle powiatów bielskiego oraz Bielsko-Biała przedstawia mapa 1. Gmina znajduje się pomiędzy Bielskiem-Białą a Oświęcimiem, położona jest w Kotlinie Oświęcimskiej i Pogórzu Śląskim, granicę od wschodu wyznacza Soła, a północno-zachodnią stanowi dolina Wisły. Ukształtowanie powierzchni tego obszaru jest mało zróżnicowane i w większości ma charakter pogórski, wysokości bezwzględne wynoszą ok. 250-310m n.p.m. Teren należy do dorzecza Soły i Wisły, do największych cieków należą Pisarzówka i Dankówka, w niżej położonych częściach dolin tych potoków znajdują się stawy rybne. W przeszłości obszar ten zajmowała puszcza karpacka, dzisiaj jej pozostałością są raczej niewielkie kompleksy lasów mieszanych. W tym regionie występują głównie gliniaste, ilaste i pyłowe gleby, które należą do średnio żyznych, klasy III lub IV.

W skład jednostki wchodzi miasto Wilamowice, które jest siedzibą gminy, oraz pięć sołectw: Pisarzowice, Dankowice, Stara Wieś, Hecznarowice i Zasole Bielańskie. Gmina ma ok. 56km², z czego znaczną większość stanowią użytki rolne (76%). Według danych z 2022r. populacja tego obszaru to prawie 18 tys. osób, od 2004r. liczba ludności zwiększyła się o ok. 20%. Największa pod względem liczby ludności jest wieś Pisarzowice, którą zamieszkuje ponad 1/3 populacji całego obszaru. Gęstość zaludnienia gminy wynosi około 316 os/km².



Mapa 1. Położenie gminy Wilamowice na tle gmin powiatu bielskiego i miasta Bielska-Białej

Źródło: opracowanie własne w programie QGIS

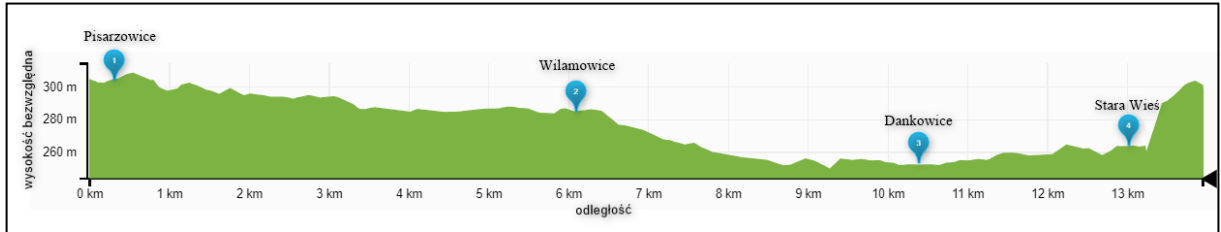
3. Informacje ogólne dotyczące wycieczki

Wycieczka ukazująca dziedzictwo kulturowe gminy Wilamowice przebiega trasą Pisarzowice – Wilamowice – Dankowice – Stara Wieś (mapa 2). Trasa została zaplanowana w ten sposób, ponieważ w projekcie uwzględniono dojazd z Bielska-Białej, zatem najbardziej logicznie jest rozpocząć od Pisarzowic. Dalsze przemieszczanie się będzie przebiegało przede wszystkim głównymi ulicami, które łączą ze sobą miejscowości na trasie wycieczki. Trasa ma ok. 14km, a jej profil topograficzny przedstawia rycina 1. Długość odcinków trasy oraz czas przemieszczania się przedstawia rycina 2.

W ramach wycieczki grupa odwiedzi 13 punktów świadczących o bogatej historii oraz urozmaiconej kulturze tego regionu. Lokalizację i kolejność odwiedzanych punktów oraz trasy przejazdu autokarem przedstawia mapa 2. Szczegółowy plan zwiedzania oraz przemieszczania się pomiędzy punktami przedstawia tabela 1.

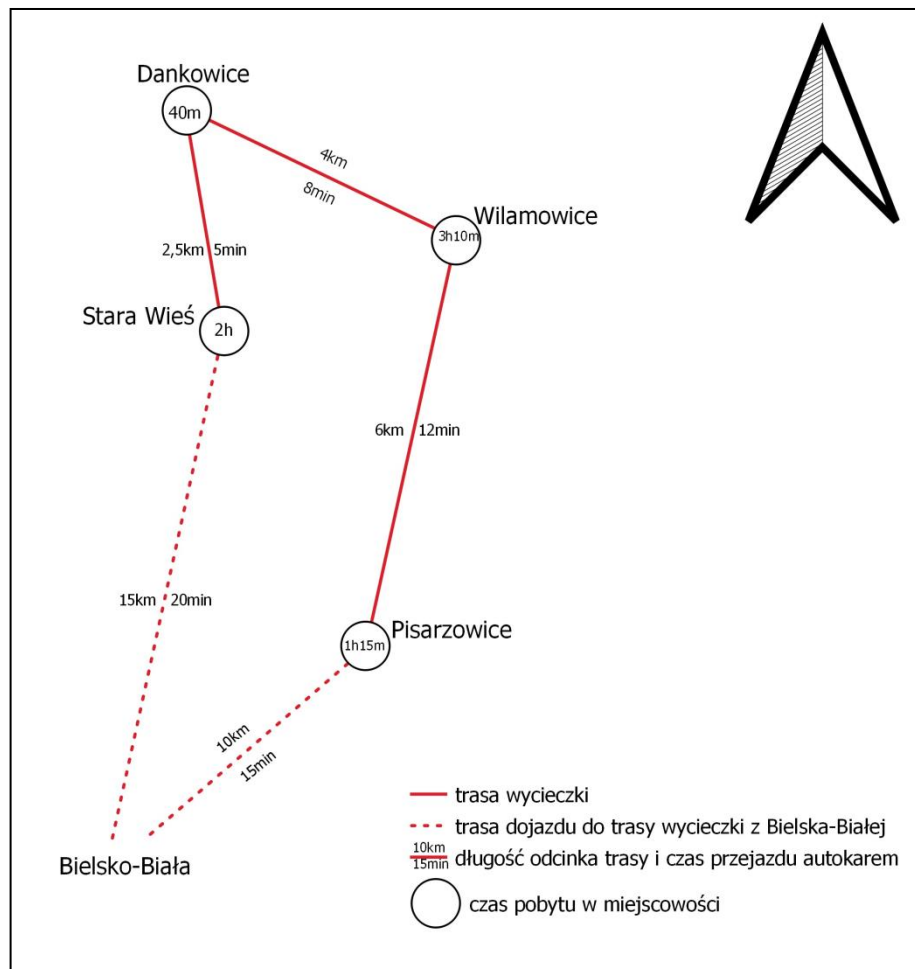
Przy realizacji trasy wycieczki jako środek transportu proponuję wykorzystać autokar, ponieważ transport publiczny na tym obszarze jest słabo rozwinięty, środek komunikacji często stanowią busy za małe dla 30-osobowej wycieczki. Z kolei

turystyka piesza nie miałaby przy trasie zastosowania, gdyż grupa musiałaby przemieszczać się hałaśliwymi i ruchliwymi ulicami. Rowery zostały odrzucone, ponieważ w nielicznych wypożyczalniach w okolicy można skorzystać jedynie z górskich rowerów elektrycznych, których wynajem nie byłby opłacalny finansowo.



Rycina 1. Profil topograficzny trasy wycieczki

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://graphhopper.com>



Rycina 2. Schemat trasy wycieczki

Źródło: opracowanie własne w programie QGIS



Mapa 2. Trasa wycieczki

Źródło: opracowanie własne w programie QGIS

Tabela 1. Harmonogram wycieczki

Godzina	Punkt na planie wycieczki
7:45	Wyjazd z Bielska-Białej, przejazd do Pisarzowic na ul. Pańską 19
8:01	Oglądanie dworku, historia dotyczącej szlacheckiej przeszłości Pisarzowic
8:15	Przejazd pod kościół św. Marcina w Pisarzowicach
8:17	Zwiedzanie pisarzowickiej świątyni
8:50	Przejazd do ogrodów japońskich
8:52	Spacer po ogrodzie japońskim
9:15	Przejazd do Wilamowic
9:30	Prelekcja na temat wilamowskiej kultury w budynku przy ul. Paderewskiego 3
10:33	Przejsie do kościoła w Wilamowicach
10:35	Zwiedzanie sanktuarium św. Józefa Bilczewskiego
11:10	Postój obok kościoła, czas na posiłek i odpoczynek
11:40	Wizyta na parafialnej wystawie stałej o św. Józefie Bilczewskim
12:15	Spacer w kierunku cmentarza
12:19	Zobaczenie pomnika upamiętniającego zmarłych Wilamowian, poznanie tradycji nadawania przydomków
12:30	Powrót do autokaru
12:40	Przejazd do Dankowic
12:50	Zwiedzanie kościoła w Dankowicach
13:15	Zatrzymanie się przy słupie granicznym, historia dotycząca dziejów regionu w czasie zaborów
13:30	Przejazd do Starej Wsi
13:35	Przerwa na obiad w pizzerii Pepperoni
14:15	Przejsie do kościoła w Starej Wsi
14:17	Zwiedzanie zabytkowego drewnianego kościoła
14:47	Przejsie na wystawę stałą
14:50	Zwiedzanie parafialnej ekspozycji
15:15	Przejsie do starej szkoły
15:17	Zwiedzanie drewnianego budynku starej szkoły
15:20	Przejazd pod krzyż milenijny

15:23	Historia krzyża, omówienie panoramy rozciągającej się spod krzyża
15:35	Zakończenie wycieczki, powrót do Bielska-Białej

Źródło: opracowanie własne

4. Kosztorys

Na trasie wycieczki wstęp do wszystkich zabytków i atrakcji turystycznych jest darmowy, zatem do kosztów należy zaliczyć jedynie wydatki związane z transportem autokarowym oraz z wyżywieniem. Wynajem autokaru wraz z kierowcą na dojazd z Bielska-Białej i przejazd zaplanowany w ramach wycieczki to koszt ok. 1500zł. Wycena została przeprowadzona przez firmę transportową Wigmar działającą na terenie Bielska-Białej. Kwota jaką należy uwzględnić na posiłek, który w trasie wycieczki jest zaplanowany w pizzerii Pepperoni w Starej Wsi, to ok. 40zł, informacje pochodzą ze strony internetowej pizzerii: <http://pizzeria-hecznarowice.pl>. Zatem średni koszt przypadający na jednego uczestnika wycieczki to ok. 90zł.

5. Trasa wycieczki

5.1 Pisarzowice

Wycieczka rozpoczyna się w Pisarzowicach, wsi liczącej około 6 tysięcy mieszkańców, najbardziej wysuniętej na wschód w gminie, oddalonej od Bielska-Białej o ok. 10km. Położenie punktów na trasie wycieczki znajdujących się w Pisarzowicach przedstawia ortofotomapa 1.

Osada w tym miejscu została założona przez Księstwo Oświęcimskie za czasów księcia Władysława I Opolskiego, po najazdach tatarskich, które miały na tym obszarze miejsce w XIIIw. Z początku należała do książęcego pisarza, dlatego wieś do XIVw. była znana jako Villa Scriptoris. W kolejnych wiekach ukształtowała się nazwa Pisarzowice, a władzę we wsi objęła szlachecka rodzina Pisarzowskich, którzy przez wiele lat mieli duże znaczenie w tym obszarze. Wieś ucierpiała w czasie potopu szwedzkiego i najazdów żołnierskich, a kolejne straty wywołała I i II wojna światowa, w 1965r. spłonął kościół. Mimo trudnej historii zachowały się w tej wsi zabytki świadczące o bogactwie kulturowym, a współczesne czasy przyniosły rozwój w innych niż wcześniej aspektach kultury.



Ortofotomapa 1. Usytuowanie punktów wycieczki w Pisarzowicach

Źródło: opracowanie własne na podstawie geoportal.gov.pl

5.1.1 Dwór

Pierwszy przystanek na trasie stanowi znajdujący się przy ul. Pańskiej w Pisarzowicach dwór (fot.1) będący przykładem XVIII-wiecznej zabudowy szlacheckiej związanej z rodziną Pisarzowskich. W XVII i XVIII wieku mieli oni bardzo duży wpływ na rozwój wsi, jeden z przedstawicieli tej rodziny z herbu Stryków wybudował w Pisarzowicach dwór. Ostatnim właścicielem posiadłości przed wojną był Jerzy Bulowski. Po II wojnie światowej majątek został przywłaszczony przez komunistyczne władze i przeznaczony na siedzibę Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej. Aktualnie budynek znajduje się w rękach prywatnych, przeszedł gruntowny remont,

w czasie którego ustalono, że został wybudowany w 1706r., a nie w drugiej połowie XVIIIw., jak wcześniej sądzono. Dzisiaj posiadłość jest w dobrym stanie, obecnie przechodzi dalsze remonty i stanowi przykład malowniczego, sielskiego obrazu posiadłości szlacheckiej. Majątek przez mieszkańców okolic nazywany jest „górnym dworem”, gdyż w Pisarzowicach znajduje się także drugi dwór, nazywany dolnym, który był zbudowany zdecydowanie później, obecnie jest zniszczony i stanowi pewien kontrast w odniesieniu do górnego dworu.



Fotografia 1. Dwór w Pisarzowicach

Wyk. M. Tomoszek

5.1.2 Kościół św. Marcina w Pisarzowicach

Kolejny punkt wycieczki oddalony jest od dworu o 900m, położony jest na północ, czas przejazdu to 2 minuty. Jest to pisarzowicki kościół pod wezwaniem świętego Marcina znajdujący się przy ul. Bielskiej, w centralnej części wsi. Autokar można zaparkować przy świątyni, a o oprowadzenie po kościele i przybliżenie historii parafii można poprosić któregoś z posługujących tam księży.

Parafia w Pisarzowicach ma swój początek w 1335r., przez prawie 600 lat była to parafia dwuwioskowa, połączona z Hecznarowicami. Jej powstanie było bezpośrednio związane z założeniem wsi w ramach kolonizacji podjętej przez Księstwo

Oświęcimskie. Na początku dochody z wsi były oddawane pisarzowi grodzkiemu z Księstwa Oświęcimskiego, który był zobowiązany do troski o kościół. W XVII w. świątynią przez kilka lat władali kalwini, a w czasie Potopu Szwedzkiego została ona obrabowana. Długo opiekę nad parafią sprawowała szlachecka rodzina Pisarzowskich, która remontowała kościół, wyposażała go w cenne obrazy i rzeźby. Przy parafii funkcjonowała szkoła oraz szpital, niezwykle aktywne były bractwa różańcowe i szkaplerzne. Zabytkowa, drewniana świątynia (fot.3) przetrwała wojny, jednak w 1965r. w tragicznym pożarze cały budynek spłonął, uratowano jedynie kultowy obraz Matki Boskiej Szkaplerznej z głównego ołtarza, który dziś także znajduje się w kościele (fot.2). Po pożarze dołożono wszelkich starań do wybudowania nowej świątyni, działania te wsparł kardynał Wojtyła, który poświęcił kamień węgielny, krzyż na wieżę i ostatecznie konsekrował nowy kościół (fot.4) w 1973r.

Bardziej szczegółowe informacje na temat kościoła w Pisarzowicach oraz historii parafii można znaleźć na stronie parafii świętego Marcina: <https://pisarzowice.diecezjabielsko.pl>.



Fotografia 2. Wnętrze kościoła w Pisarzowicach

Wyk. M. Tomoszek



Fotografia 3. Archiwalne zdjęcie spalonego w 1965r. kościoła w Pisarzowicach

Źródło: <http://www.kosciolydrewniane.pl>



Fotografia 4. Kościół w Pisarzowicach

Wyk. M. Tomoszek

5.1.3 Ogród japoński

Kolejne miejsce ukazujące bogactwo kulturowe tego obszaru położone jest 800m i 2 minuty drogi od kościoła. Jest to znajdujący się przy ul. Ogrodniczej, w pobliżu szkółek ogrodniczych, ogród japoński (fot.5). Po ogrodzie grupa może z powodzeniem przemieszczać się bez przewodnika i podziwiać sztukę kompozycji ogrodowych zgodnych z japońską estetyką.

Pisarzowice znane są z ogrodnictwa, uprawia się tam różnego rodzaju kwiaty, drzewka i krzewy ozdobne. W sąsiedztwie Szkołki Krzewów Ozdobnych Antoniego Pudełki powstała atrakcja turystyczna w postaci ogrodu japońskiego. To miejsce reprezentuje typową dla kultury japońskiej elegancję, harmonię i prostotę w swojej kompozycji. Znajdują się tam elementy tradycyjne dla ogrodów tego typu, np. brama Torii, kamienne ozdoby oraz motyw wody zachowany w komponentach takich jak staw czy strumyki. W ogrodzie znajduje się wiele roślin typowych dla Japonii, choć dostosowanych do polskich warunków klimatycznych. W centrum ogrodu znajduje się także popularna wśród turystów, utrzymana w japońskim stylu herbaciarnia (fot.6).



Fotografia 5. Ogród japoński w Pisarzowicach

Wyk. M. Tomoszek



Fotografia 6. Budynek japońskiej herbaciarni w ogrodzie w Pisarzowicach

Wyk. M. Tomoszek

5.2 Wilamowice

Po Pisarzowicach trasa wycieczki przebiega przez Wilamowice oddalone o 10 minut i 6km drogi prowadzącej ulicami Szkolną i Paderewskiego. Jest to miasto będące siedzibą gminy, znajdujące się w jej centralnej części.

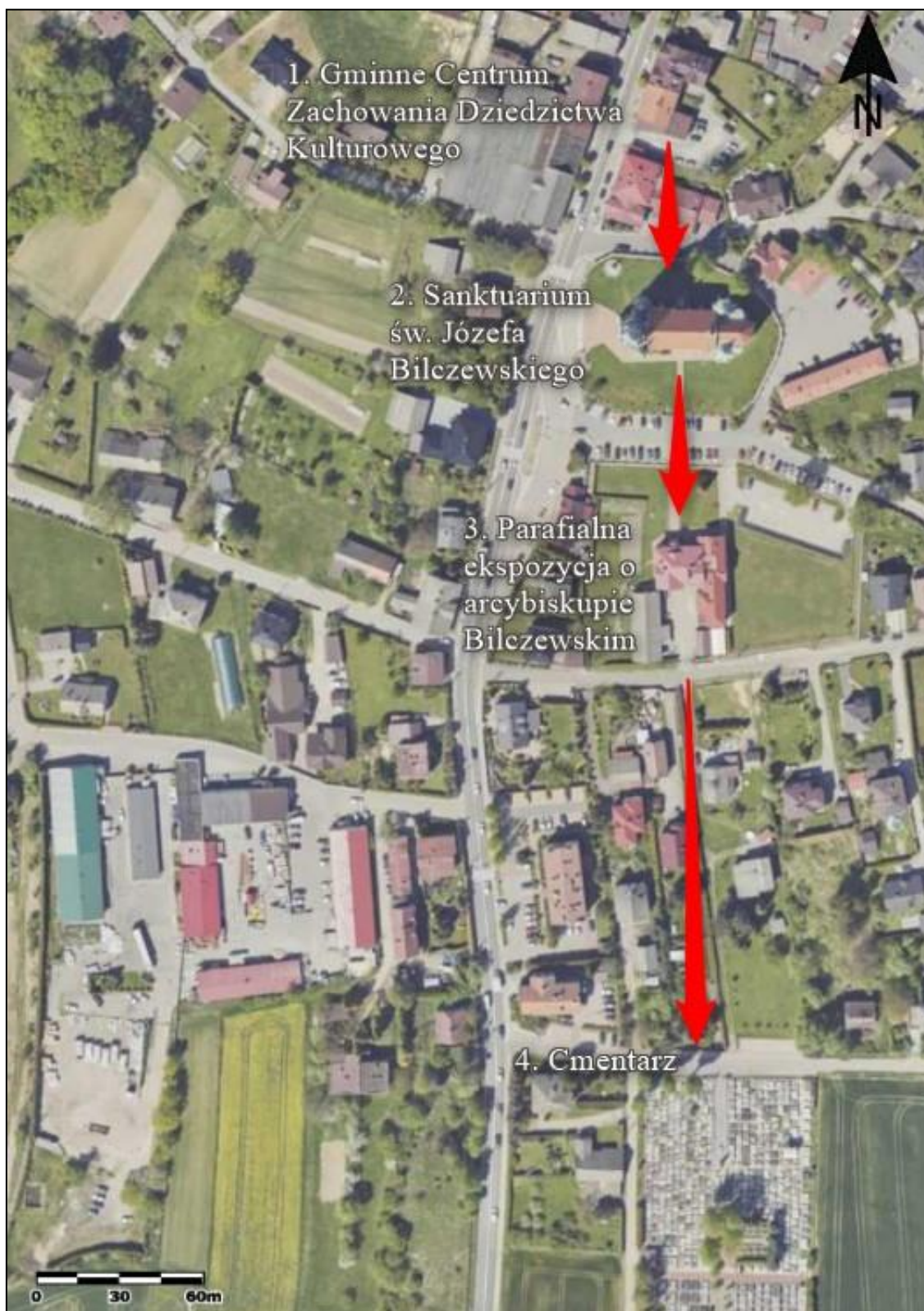
Historia Wilamowic jest dosyć blisko powiązana z historią innej miejscowości na trasie wycieczki – Starej Wsi, gdyż miejscowości zostały założone przez tą samą grupę osadników z zachodu, którzy pochodzili z obszaru Niemiec lub Flandrii. Wilamowice powstały około 1250r., założyciele zajmowali się tkactwem, w późniejszym czasie mieszkańcy miasta trudnili się także handlem tkaninami, jeżdżąc po całej Europie, co przyczyniło się do wzbogacenia kultury. W czasie II wojny światowej wielu Wilamowian podpisało volkslistę ze względu na zachodnie korzenie i germańsko brzmiący język, wpłynęło to na jakość życia mieszkańców w czasie wojny, ale w późniejszym okresie wywołało konflikty z ludźmi z okolic. Ostatecznie, aby uniknąć przemocy, zakazano używania języka i strojów wilamowskich, co doprowadziło do zacierania się kultury. Problem ten narastał przez kolejne lata i na początku XXIw. zdawało się, że język wkrótce wymrze, a kultura będzie wciąż traciła znaczenie.

Jednakże sprawą zainteresowali się młodzi mieszkańcy Wilamowic, którzy od kilkunastu lat intensywnie działają dla utrzymania zwyczajów i znajomości języka w lokalnej społeczności. Jak wynika z przeprowadzonych z mieszkańcami Wilamowic wywiadów, te działania przynoszą efekty, liczba mówców wilamowskiego rośnie, a kultura jest pielęgnowana.

Dziedzictwo kulturowe Wilamowic jest niezwykle unikalne, co związane jest z tym, że „przez całe stulecia potomkowie dawnych osadników zachowali swój własny wilamowski język, własne tradycje i zwyczaje”¹. W przeciwieństwie do mieszkańców Starej Wsi osadnicy w Wilamowicach nie zasymilowali się, zachowali swoją odrębność, co dzisiaj ma efekty w postaci wyjątkowej kultury i języka.

Pobyty w mieście i zgłębianie jego walorów potrwa nieco ponad 3 godziny. Kolejne punkty na trasie wycieczki położone są w niedalekiej odległości od siebie, więc autokar można zostawić na parkingu przy Gminnym Centrum Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Informacji i Edukacji i pomiędzy odwiedzanymi miejscami przemieszczać się pieszo. Punkty na trasie wycieczki znajdujące się w Wilamowicach przedstawia ortofotomapa 2.

¹ Małanicz-Przybylska M.: *Intensywna praca dziedzictwa – działania liderów w miasteczku Wilamowice*. Warszawa 2021, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Warszawskiego, s.5.



Ortofotomapa 2. Usytuowanie punktów wycieczki w Wilamowicach

Źródło: opracowanie własne na podstawie geoportal.gov.pl

5.2.1 Gminne Centrum Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Informacji i Edukacji w Gminie Wilamowice – prelekcja na temat Wilamowian

W centrum Wilamowic, obok rynku znajduje się Gminne Centrum Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Informacji i Edukacji. Budynek jest jednocześnie siedzibą władz miasta oraz gminnej biblioteki. W budynku znajduje się duża sala z możliwością wyświetlenia prezentacji i w ramach wycieczki w takiej sali można zorganizować prelekcję na temat Wilamowian, ich języka oraz obyczajów. Grupa wysłucha wystąpienia wybitnego wilamowskiego działacza, który przyczynia się do propagowania wilamowskiej kultury, dr. Tymoteusza Króla.

Elementem, który wyróżnia niematerialne bogactwo kulturowe Wilamowic jest język, który charakteryzuje się dużym podobieństwem do języków germańskich, choć przypisuje mu się także korzenie flamandzkie, holenderskie, a nawet fryzyjskie, anglosaskie i szkockie. Przykładowe zwroty w tym języku znajdują się w tabeli 2. Język popularyzowany był między innymi w literaturze pisanej przez Floriana Biesika, najbardziej znanego autora piszącego po wilamowsku. Język obecnie uważany jest za poważnie zagrożony wymarciem, grupa osób posługujących się językiem jest naprawdę niewielka, choć prowadzone są działania rewitalizacyjne, których efekty powoli zaczynają być widoczne. Z inicjatywy jednego z działaczy wilamowskich, Tymoteusza Króla, język został wpisany przez Bibliotekę Kongresu USA do rejestru języków świata, podejmowane są także działania, by również przez polskie prawo język został uznany za język regionalny.

Tabela 2. Przykładowe zwroty w języku wilamowskim

Język wilamowski	Język polski
göt bycoł dy's	dziękuję (Bóg zapłać)
wi kuzt zih dos wymysiöeryś?	jak to się mówi po wilamowsku?
yh ho dih gan	kocham cię
skiöe	cześć

Źródło: opracowanie własne na podstawie Król T., Majerska-Sznajder J.: „Kuzwer. Frewer. Łahwer. Ym Wymysiöeryśa”

Z wywiadów przeprowadzonych z panem Królem i panią Majerską-Sznajder (wilamowską działaczką, prezeską Stowarzyszenia „Wilamowianie”) wynika, że na niematerialne bogactwo kulturowe Wilamowic składa się także szereg różnych nietypowych tradycji. Przykładem mogą być śmierny, czyli zwyczaj przebierania się w różne, kolorowe stroje, chodzenia po domach i polewania dziewcząt wodą w Poniedziałek Wielkanocny, a w śmiernyńskie przebrania w przeszłości przebierano się także w trzeci dzień tradycyjnego wilamowskiego wesela. Inny obyczaj charakterystyczny dla społeczności Wilamowian to tradycje kulinarne, przykładowo jajecznicę z pokrzywą.

Kolejnym elementem kultury wilamowskiej jest strój, który w niezwykle interesujący sposób jest powiązany z historią miasta. Tkackie i kupieckie tradycje trwające przez wiele lat od założenia Wilamowic wpłynęły na bardzo bogate zwyczaje związane z ubiorem. Na formę stroju, która jest wykorzystywana dzisiaj wpływ miały też takie wydarzenia w historii Wilamowic jak wykupienie z poddaństwa i uzyskanie praw miejskich na początku XIXw. Wtedy też powoli zaczęły zanikać stroje męskie (fot.7), które w XXw. znikły całkowicie, jednakże w obecnych czasach wykorzystywana jest reprodukcja. Wśród kobiet tradycyjny ubiór dalej jest wykorzystywany, kobiety ubrane w kolorowe stroje (fot. 8) można zobaczyć przede wszystkim w Boże Ciało. Na strój składa się wiele różnych elementów, które można nosić w różnych kombinacjach, są to na przykład: koszule, gorsety, spódnice, fartuchy, chusty, czepce i korale z krzyżem. Do tradycji typowo wilamowskich związanych ze strojem należało nakładanie wielu czepców na głowę, przy stroju odświętnym liczba ta potrafiła dochodzić nawet do 12. Więcej o zwyczajach wilamowskich związanych z ubiorem można dowiedzieć się na stronie: <https://strojeludowe.net/stroje/wilamowski/>.

W Wilamowicach działa również zespół regionalny „Wilamowice”. Jego działalność ukazuje dziedzictwo kulturowe miasta, zarówno to niematerialne, jakim są tradycyjne melodie i tańce, ale też materialne w postaci strojów regionalnych.



Fotografia 7. Archiwalna fotografia przedstawiająca rodzinę Nowaków (Biba) w tradycyjnych strojach wilamowskich, ok. 1905r.

Źródło: <https://strojeludowe.net/stroje/wilamowski/>



Fotografia 8. Autorka pracy w stroju wilamowskim

Wyk. M. Wójtowicz

5.2.2 Sanktuarium św. Józefa Bilczewskiego w Wilamowicach

Zabytkiem będącym przykładem bogactwa kulturowego Wilamowic jest kościół (fot.9) położony przy ul. Ignacego Paderewskiego, oddalony o ok. 200m i 2 minuty pieszej drogi od rynku. Orowadzanie po kościele oferują proboszcz i wikary wilamowskiej parafii, na drzwiach świątyni podany jest numer telefonu, który pozwala się z nimi skontaktować.

Osadnicy z zachodu, którzy w drugiej połowie XIIIw. założyli Wilamowice byli katolikami i ok. 1300r. zbudowali drewniany kościół, wtedy też powstała na tym obszarze parafia rzymskokatolicka, która do dziś funkcjonuje pod wezwaniem Trójcy Przenajświętszej.

Dzisiejsza świątynia, sanktuarium świętego arcybiskupa Józefa Bilczewskiego, to czwarty kościół wzniesiony w Wilamowicach, gdyż trzy poprzednie, drewniane, spłonęły w czasie pożarów. Obecny murowany kościół był budowany od roku 1923, niestety prace na dłuższy czas zostały wstrzymane przez kryzys lat 30., II wojnę światową oraz trudne czasy powojenne. Gdy w 1957r. spalił się stary kościół nastąpiły postępy w budowie i w 1960r. świątynia została poświęcona (choć nie była ukończona), prace trwały w dalszym ciągu i dopiero w 1993r. nastąpiła uroczystość konsekracji.

Obecna świątynia została wybudowana w stylu neogotyckim, ma bogatą architekturę i wzorowana była na katedrze św. Stefana w Wiedniu. Kościelna wieża wraz z krzyżem znajdującym się na szczycie ma 72m i odznacza się na tle okolicznych zabudowań, jest doskonale widoczna ze sporych odległości.

Wyjątkowe i unikalne dziedzictwo kulturowe kościoła związane jest z dziełami wilamowskiego artysty Kazimierza Danka, który ubogacił świątynię drewnianymi rzeźbami tworzonymi w niespotykany w dzisiejszych czasach, tradycyjny sposób. Dziełem jego życia był główny ołtarz (fot.10), wykonany z drewna lipowego tryptyk o wysokości 12,5m, którego głównym motywem jest Ostatnia Wieczerza. Rzeźbiarz stworzył także stacje drogi krzyżowej, ołtarze boczne, obudowę organów, ambony i ołtarza soborowego, rzeźby w stallach oraz sedilia (miejsca przeznaczone dla celebransów i służby liturgicznej) w prezbiterium (fot.11).

Wilamowska świątynia ma status sanktuarium i jest miejscem szczególnego kultu św. abpa Bilczewskiego; jedna z bocznych kaplic jest pod wezwaniem tego świętego, w każdy wtorek odprawiane jest nabożeństwo ku jego czci. Więcej o arcybiskupie oraz o kościele można dowiedzieć się na stronie wilamowskiej parafii: <http://parafia.wilamowice.pl>.



Fotografia 9. Sanktuarium św. Józefa Bilczewskiego w Wilamowicach

Wyk. M. Tomoszek



Fotografia 10. Drewniany ołtarz główny kościoła w Wilamowicach wykonany przez Kazimierza Danka

Wyk. M. Tomoszek



Fotografia 11. Sedilia w kościele w Wilamowicach wykonane przez Kazimierza Danka

Wyk. M. Tomoszek

5.2.3 Kult św. Józefa Bilczewskiego – parafialna wystawa stała

Kolejny punkt na trasie wycieczki znajduje się w budynku parafialnym przy sanktuarium świętego Józefa Bilczewskiego. Natomiast pomiędzy kościołem a budynkiem znajdują się ławki i zielona przestrzeń, gdzie nastąpi półgodzinny postój. Następnie grupa udaje się na parafialną ekspozycję dotyczącą pochodzącego z Wilamowic arcybiskupa, która ma charakter informacyjny, licznie znajdujące się tam tablice umożliwiają samodzielne jej obejrzenie.

Józef Bilczewski przyszedł na świat w Wilamowicach w 1860r. jako Józef Biba. Od najmłodszych lat wykazywał ogromny potencjał i zainteresowanie nauką, uczył się w Wilamowicach, Kętach i Wadowicach, na studia wyjechał do Krakowa. Skończył studia na dwóch wydziałach: Teologicznym i Filozoficznym jako wybitny student, w 1884r. przyjął święcenia kapłańskie i kontynuował działalność naukową m.in. w Wiedniu, Rzymie czy Paryżu. W 1890r. Bilczewski uzyskał tytuł profesora, działał na Uniwersytecie Lwowskim, został rektorem tej uczelni, co przełożyło się na głosy wspierające pomysł ustanowienia go arcybiskupem Lwowa. W obliczu tych wydarzeń ksiądz profesor, który z początku był sceptycznie nastawiony, zmienił zdanie, przyjął nominację i w 1901r. został wyświęcony. Bilczewski zmarł we Lwowie w 1923r. w powszechnej opinii świętości, beatyfikacja nastąpiła w 1997r., zaledwie 8 lat później arcybiskup został kanonizowany przez papieża Benedykta XVI.

Wilamowice jako rodzinna miejscowość Józefa Bilczewskiego stanowią miejsce, w którym pamięć o świętym arcybiskupie jest niezwykle żywa, na rynku znajduje się pomnik świętego (fot.12), w mieście znajduje się ulica abpa Bilczewskiego. W ramach ekspozycji (fot.13) można zobaczyć m.in. zdjęcia, listy, czy szaty liturgiczne używane przez świętego. Jako podkreślenie wilamowskiego pochodzenia Bilczewskiego obok jego portretu znajdują się portrety jego rodziców (fot.14), rodowitych Wilamowian, matka arcybiskupa została uwieczniona w tradycyjnym stroju wilamowskim. Wystawa zawiera także tablice informacyjne, które dokładniej przybliżają żywot tego świętego.



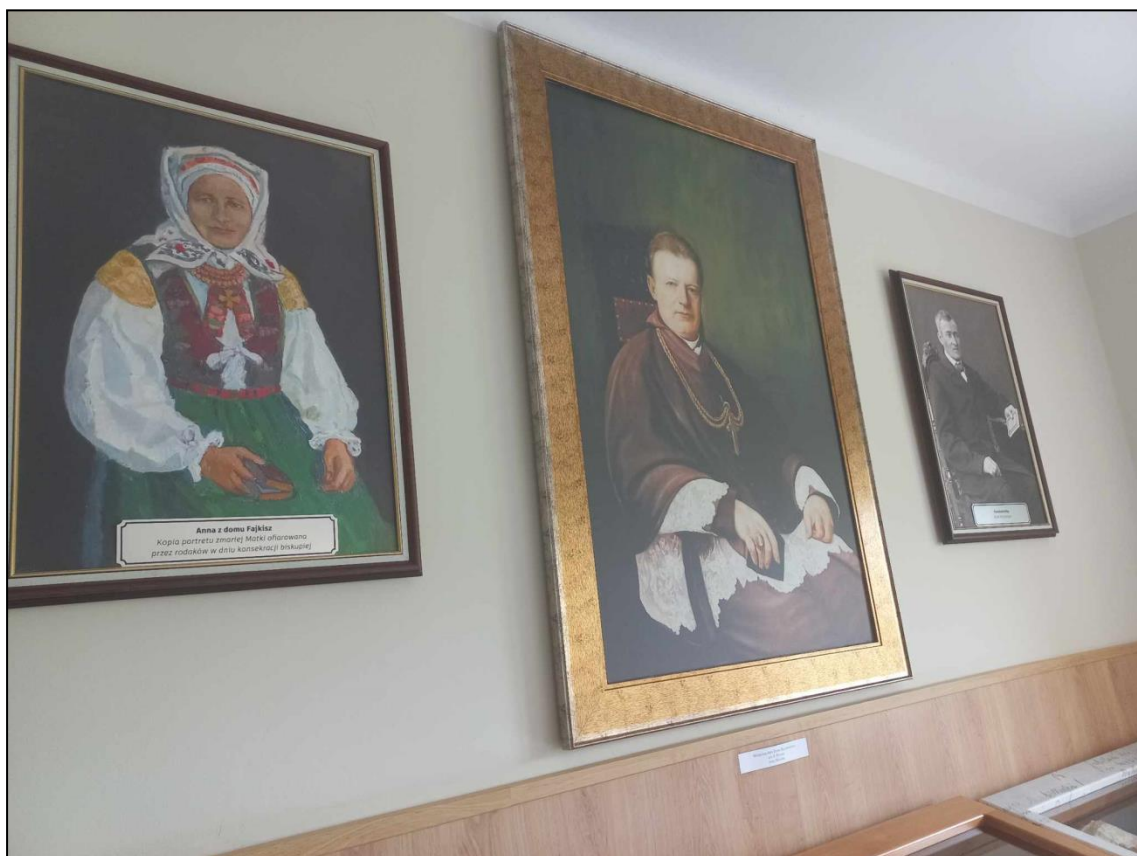
Fotografia 12. Pomnik św. Józefa Bilczewskiego przy rynku w Wilamowicach

Wyk. M. Tomoszek



Fotografia 13. Parafialna ekspozycja o abpie Bilczewskim w Wilamowicach

Wyk. M. Tomoszek



Fotografia 14. Obrazy św. Bilczewskiego i jego rodziców

Wyk. M. Tomoszek

5.2.4 Cmentarz w Wilamowicach

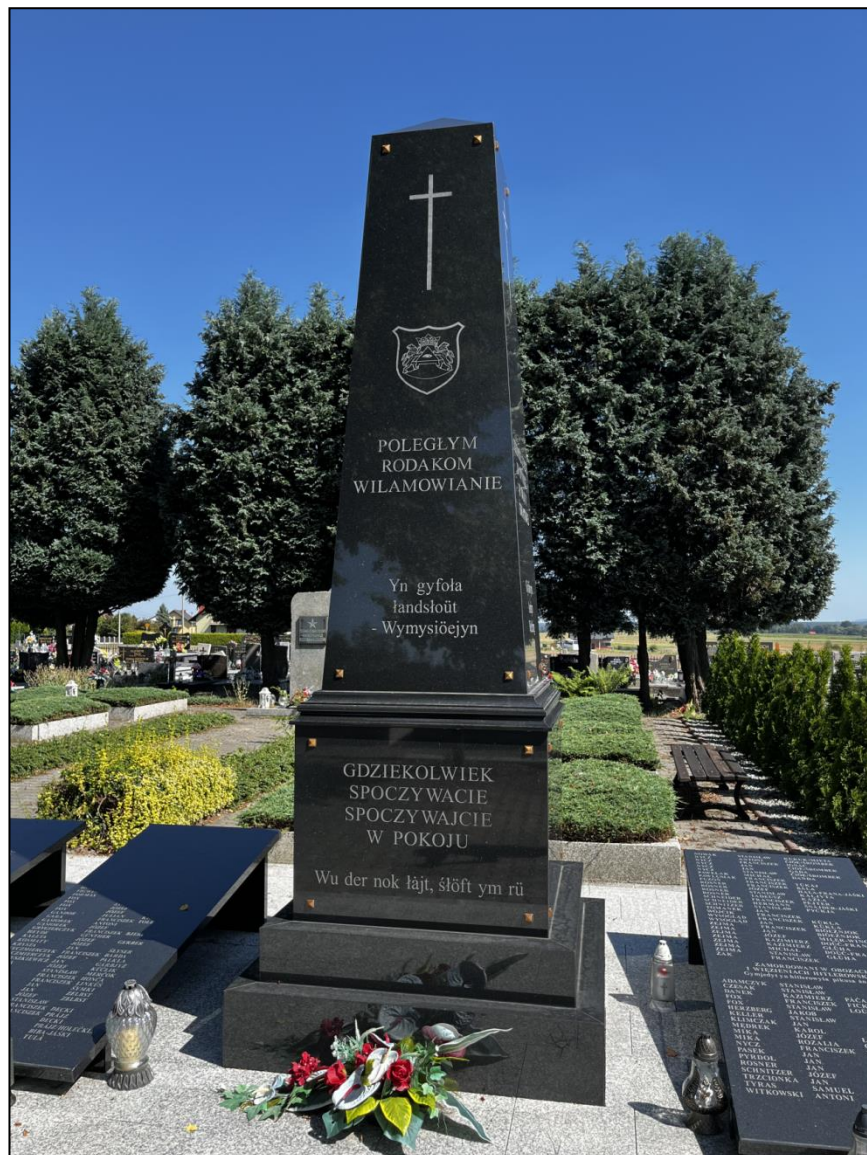
Ostatnim punktem wycieczki w Wilamowicach jest cmentarz oddalony o około 350m i 4 minuty drogi od parafialnej wystawy o arcybiskupie Bilczewskim. Miejsce to ukazuje jeden z wilamowskich zwyczajów, będący przykładem dziedzictwa niematerialnego społeczności miasta.

Wilamowianie ze względu na odrębność językową stanowią odizolowaną społeczność o nietypowych tradycjach. Są pewne charakterystyczne wśród tej grupy imiona nadawane dzieciom, często się one powtarzają, a w tak niewielkiej społeczności występuje wiele więzi rodzinnych, więc także liczba nazwisk jest ograniczona. Stąd częstym zjawiskiem jest powtarzalność kombinacji imion i nazwisk ludzi mieszkających w Wilamowicach, niekiedy w bliskim sąsiedztwie.

Jak wynika z przeprowadzonych z dr. Królem i mgr Majerską-Sznajder wywiadów, Wilamowianie znaleźli rozwiązanie dla problemów, które w takich okolicznościach mogłyby zaistnieć. Jest to nadawanie przydomków, które mogą być związane

z genealogią (np. podaje się imię ojca i dziadka), z wykonywanym zawodem lub z cechami.

Na wilamowskim cmentarzu znajduje się pomnik upamiętniający poległych w czasie wojen mieszkańców miasta (fot.15), obok nich znajdują się tablice wymieniające ich imiona, nazwiska i przydomki (fot.16). Zapis przydomków na tych tablicach stanowi konkretny, pisemny przykład zwyczaju, który swoje zastosowanie ma przede wszystkim w praktyce w życiu codziennym mieszkańców miasta.



Fotografia 15. Pomnik na cmentarzu w Wilamowicach

Wyk. M. Tomoszek



Fotografia 16. Tablica na cmentarzu w Wilamowicach z nazwiskami, imionami i przydomkami poległych w czasie I wojny światowej

Wyk. M. Tomoszek

5.3 Dankowice

Następną miejscowością na trasie są Dankowice, które od Wilamowic dzielą w przybliżeniu 4km, przejazd autokarem ulicami Młyńską i Świętego Wojciecha zajmie około 8 minut. Autokar można zaparkować na parkingu naprzeciwko kościoła i zwiedzić dwa, położone blisko siebie punkty należące do dankowickiej części trasy wycieczki. Walory kulturowe wsi wiążą się przede wszystkim z kościołem pod wezwaniem świętego Wojciecha oraz z historią związaną z zaborami.

Pierwsze udokumentowane informacje dotyczące osady pochodzą z początku XIVw., tak samo jak Pisarzowice należała ona do Księstwa Oświęcimskiego i była posiadłością szlachecką. Już za Kazimierza Jagiellończyka wieś otrzymała przywilej na „Rybniki” (stawy) i do dziś istotna w tym regionie jest hodowla karpia. W czasie zaborów Dankowice znalazły się w zaborze austriackim, trafiły w ręce żywieckich Habsburgów. Czas dwudziestolecia międzywojennego był czasem rozwoju kulturalnego wsi, która później, w czasie II wojny światowej, poniosła duże straty. W czasach powojennych Dankowice stały się miejscem pielęgnowania idei komunistycznych, bardzo szybko powstała tam wzorcowa spółdzielnia produkcyjna.

5.3.1 Kościół św. Wojciecha w Dankowicach

Istotny element dziedzictwa kulturowego tego rejonu to kościół (fot.17) położony w Dankowicach przy ulicy Św. Wojciecha. Zgodnie z tradycyjnymi podaniami Dankowice były osadą, przez którą przechodził św. Wojciech w swojej pielgrzymce do Prus, miał wtedy sprawować Eucharystię na kopcu w Kleczkowicach, gdzie podobno stanął pierwszy kościół. Pierwsze podania o parafii w Dankowicach dotyczą ok. 1100r., jednakże wiarygodnie dokumentuje ją dopiero zapis świętopietrza z 1326r.

W 1583r. Jan Myszkowski wybudował w Dankowicach kościół pw. świętego Jerzego, jednakże 15 lat później został on przekształcony w zbór protestancki na skutek silnych ruchów reformatorskich w tej wsi. Po pewnym czasie udało się przywrócić na tym terenie wiarę katolicką, w 1722r. dobudowano do kościoła kaplicę św. Antoniego, a na przełomie XVIII i XIX wieku z nieznanых powodów zmieniono patrona kościoła na świętego Wojciecha.

W 1896r. drewniany kościół uległ spaleni, szybko wybudowano kaplicę, jednakże podzieliła ona ten los. Sprawilo to, że mieszkańcy zapragnęli wybudować trwalszą świątynię, która została konsekrowana w 1905r. i była uważana za niezwykle piękną. I wojnę światową kościół przetrwał bez większych zniszczeń, jednakże później, w czasie II wojny światowej mocno ucierpiał. Usunięto wiele elementów świadczących

o polskości, wieża była używana jako gniazdo karabinów maszynowych, gdy Niemcy się wycofywali wysadzili tam wóz z amunicją. Po wojnie parafianie podjęli działania mające na celu odbudowę świątyni, których zwieńczeniem było poświęcenie odbudowanych murów przez kardynała Karola Wojtyłę w 1972r.

Obecnie w kościele można podziwiać drewniane ołtarze z relikwiami z przełomu XIX i XX wieku, piękny główny ołtarz (fot.18) z 1896r., obraz z 1836r., który zachował się ze starej świątyni i dwie stacje drogi krzyżowej z połowy XIXw. Więcej o kościele i historii parafii można przeczytać na stronie <http://www.dankowice.bielsko.opoka.org.pl>.



Fotografia 17. Kościół św. Wojciecha w Dankowicach

Wyk. M. Tomoszek



Fotografia 18. Wnętrze kościoła w Dankowicach

Wyk. M. Tomoszek

5.3.2 Słup graniczny między zaborami

Kolejny punkt wycieczki zlokalizowany jest w bezpośrednim sąsiedztwie dankowickiej świątyni, na placyku między kościołem a plebanią. Jest to pozostałość z okresu zaboru austriackiego, słup (fot.19), który wyznaczał granicę z terenami kontrolowanymi przez Prusy w Kaniowie, gdzie przebiegała ona zgodnie z biegiem Wisły. Wykonany z kamienia słup ma ponad metr wysokości, na górze znajduje się wyryty herb Austrii, obecnie na obiekcie znajduje się tabliczka z napisem „Austriacki słup graniczny z Kaniówką Dankowskiego z okresu zaborów z herbem austriackim”. Jeszcze do ok. 2005r. słup wciąż znajdował się w pierwotnej lokalizacji w Kaniowie, jednakże mieszkańcy Dankowic bez konsultacji z władzami tej wsi wzięli go i postawili w centrum Dankowic, co stało się obiektem sporu.



Fotografia 19. Kamienny słup graniczny między zaborami w Dankowicach

Wyk. M. Tomoszek

5.4 Stara Wieś

Ostatnią miejscowością na trasie wycieczki jest Stara Wieś, położona 2,5km na południe od Dankowic, czas przejazdu między punktami wycieczki to ok. 5 minut, trasa wiedzie ulicami Świętego Wojciecha i Dolną. Po przyjeździe autokar staje na parkingu obok kościoła, a grupa udaje się na zaplanowaną w tym miejscu przerwę na obiad, który przewidziany jest w pizzerii Pepperoni. Na dalsze zwiedzanie grupa udaje się pieszo, gdyż trzy kolejne punkty na trasie położone są w bliskiej odległości od siebie i po wszystkich trzech grupę może oprowadzić pan Michał Pieczka, do którego numer telefonu znajduje się na tablicy ogłoszeń kościoła. Położenie poszczególnych punktów wycieczki w Starej Wsi przedstawia ortofotomapa 3.

Wieś ma swoje początki w pierwszej połowie XIIIw., po najazdach tatarskich intensywnie zasiedlano te tereny, książe opolski Mieszko II Otyły zlecił Wilhelmowi znalezienie osadników. Stara Wieś powstała jako Antiquo Willamowicz (stara wieś Wilhelma), a „nowymi” Wilamowicami było dzisiejsze miasto Wilamowice. Wieś rozwijała się, a mieszkańcy z zachodu spolszczyli się. Na tym obszarze, w przeciwieństwie do Dankowic, XVI-wieczne działania reformatorskie nie były zbyt efektywne, arianizm przyjął jedynie właściciel Starej Wsi Górnej. W czasie zaborów obszar był zarządzany przez Galicję. W czasie II wojny światowej dokonano elektryfikacji wsi, zabytkowy kościół przetrwał wojnę bez większych strat.

Stara Wieś powierzchniowo jest dosyć duża, stanowi ponad 17% gminy i liczy około 2000 mieszkańców. Wieś ma niezwykle bogatą historię i kulturę związaną przede wszystkim z dziejami kościoła, który od XVIw. znajduje się w Starej Wsi.



Ortofotomapa 3. Usytuowanie punktów wycieczki w Starej Wsi

Źródło: opracowanie własne na podstawie geoportal.gov.pl

5.4.1 Kościół w Starej Wsi

W Starej Wsi pierwszym przystankiem na trasie wycieczki jest drewniany zabytkowy kościół (fot.20). Pierwsze pisane informacje dotyczące istnienia parafii w Starej Wsi pochodzą z ok. 1325r., ze spisów dziesięciny sześćoletniej oraz świętopietrza. Już wtedy parafia posiadała kościół oraz proboszcza. Ówczesna świątynia nie zachowała się jednak, nie ma także źródeł, które by ją opisywały. Aktualny kościół jest drugim powstałym w tym miejscu, zbudowany został już w 1522r. dzięki działaniom Krzysztofa Bibersteina Starowieyskiego, potomka rycerzy Bibersteinów, którzy przybyli w te strony z Raciborza i zostali właścicielami wsi w drugiej połowie XIVw. Świątynia była konsekrowana przez krakowskiego biskupa w 1530r., czego dowodem jest akt spisany na pergaminie odnaleziony w XIII-wiecznej cynowej ampule wmurowanej w mensie ołtarza.

Kościół ma konstrukcję zrębową i zbudowany jest z drewna jodłowego na podwalinie dębowej i należy do stosunkowo wysokich, wieża ma 30, a nawa 20m. W wieży wisi dzwon im. św. Jana z 1748r., bryła kościoła otoczona jest sobotami (fot.23), w których znajdują się zabytkowe stacje drogi krzyżowej. Wewnątrz świątyni, na ścianach znajdują się malowidła wykonane w baroku, w głównym ołtarzu (fot.21) znajduje się XVI-wieczny obraz Matki Bożej wraz ze świętymi Katarzyną i Barbarą,

prawdopodobnie pochodzi on z niezachowanego tryptyku. Szczególne znaczenie ma także obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem, który znany jest jako słynący łaskami obraz Matki Bożej Starowiejskiej (fot.22), która otaczana jest szczególnym kultem. Kościół od samego początku nosi nazwę Podwyższenia Krzyża Świętego, co można wywnioskować z napisu na łuku tarczy „ITA ECCELESIA AEDIFICATA IN HONOREM DEI ET BEATE DEIGENITRICIS MARIE ET HONOREM SANCITE CRUCIS” (Ten kościół zbudowano na cześć Boga i Jego Rodzicielki Maryi i na cześć Świętego Krzyża.).

Z wywiadów przeprowadzonych z mieszkańcami wsi wynika, że do dziedzictwa niematerialnego związanego ze starowiejską parafią należą liczne świąteczne obyczaje, które przez wiele lat były kultywowane, jednakże w ostatnim czasie straciły na znaczeniu i nie są znane wśród młodszych pokoleń zamieszkujących wieś. Są to na przykład tradycje związane z palmami przygotowywanymi na Niedzielę Palmową. Tradycyjnie takie palmy zachowywało się i po czasie z kijów używanych do tworzenia ich przygotowywało się krzyże, które wbijało się w pole. Do zwyczajów związanych z świętami Bożego Narodzenia należy np. podwieszanie choinki przy suficie.

Drewniana świątynia ma zabytkową konstrukcję oraz niezwykle bogatą historię, w tym świadczące o niej elementy wystroju kościoła, co sprawia, że jest wyjątkowym i wartym uwagi miejscem. Więcej o historii związanej z zabytkiem można dowiedzieć się ze strony parafii w Starej Wsi: <https://parafiawstarejwsi.pl>.



Fotografia 20. Zabytkowy drewniany kościół w Starej Wsi

Wyk. M. Tomoszek



Fotografia 21. Ołtarz główny kościoła w Starej Wsi

Wyk. M. Tomoszek



**Fotografia 22. Ołtarz boczny z obrazem Matki Boskiej Starowiejskiej
w drewnianym kościele w Starej Wsi**

Wyk. M. Tomoszek



Fotografia 23. Soboty drewnianego kościoła w Starej Wsi

Wyk. M. Tomoszek

5.4.2 Parafialna ekspozycja

Kolejny punkt odwiedzony w ramach wycieczki to znajdująca się w pobliżu świątyni wystawa (fot.24) umieszczona w jednym z pomieszczeń w budynku parafialnym dopełniająca poznanie historii kościoła. Parafia w Starej Wsi ma prawie 700-letnią, bogatą przeszłość, co przełożyło się na mnogość znajdujących się tam różnego rodzaju zabytkowych przedmiotów. Przez lata te obiekty były składowane w parafii, a upływający czas wywierał na nie wpływ, na skutek czego obecnie wiele z nich jest w stanie, który kwalifikuje je do konserwacji, co konsekwentnie się wydarza. W ramach ekspozycji można obejrzeć m.in. szaty i naczynia liturgiczne, chorągwie, obrazy, relikwiarze, gotycki ołtarz oraz konfesjonał. Wystawa zawiera także eksponaty niezwiązane z starowiejskim kościołem, jednakże przedstawiające wartość historyczną, takie jak oryginalne sztandary powstań śląskich, jeden z pierwszych wykonanych Orderów Orła Białego (fot.25) oraz zabytkowa kolekcja militariów przekazana przez poprzedniego proboszcza.



Fotografia 24. Parafialna ekspozycja w Starej Wsi

Wyk. M. Tomoszek



Fotografia 25. Order Orła Białego na wystawie w Starej Wsi

Wyk. M. Tomoszek

5.4.3 Drewniany budynek starej szkoły przyparafialnej

Następny przystanek na trasie wycieczki to stary budynek szkoły w Starej Wsi (fot.26), który znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie kościoła, został wzniesiony w 1787r., w czasie gdy wieś znajdowała się pod wpływem austriackiego zaborcy. Te wydarzenia wpłynęły na kształtowanie się niematerialnego dziedzictwa kulturowego miejscowości. Formowała się w tym czasie gwara starowiejska, która jeszcze do drugiej połowy XXw. była popularna wśród ludzi zamieszkujących tę okolicę. Do przykładowych wyrażen należą: śrank (skrzynia na ubrania), wilia (wigilia) oraz bauer (bogaty chłop, zwłaszcza pochodzenia niemieckiego).

Dom powstał na rzucie prostokąta i został zbudowany z drewna, ma gontowy dach, w jego planie znajduje się korytarz, jedno duże pomieszczenie, które pełniło funkcję sali lekcyjnej oraz 3 mniejsze pomieszczenia składające się na część mieszkalną dla nauczyciela, którego funkcję w takich szkołach zazwyczaj pełnił organista. W 1862r. nastąpiła przebudowa, czego dowodzi napis na belce stropu w sali lekcyjnej. Budynek przez wiele lat spełniał funkcję edukacyjną, ok. 1910r. wybudowano w Starej Wsi nową szkołę, jednakże okazała się ona niewystarczająca i stary budynek wciąż był wykorzystywany. Po II wojnie światowej część budynku pełniła funkcję mieszkalną, w części powstała Izba Regionalna, przez pewien czas szkołą zarządzało Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, dopiero w latach 90. powstały przy parafii Komitet Ochrony Zabytków przejął drewniany budynek.

Zabytek ten przedstawia szczególną wartość ze względu na drewnianą konstrukcję, zachowany oryginalny piec (fot.27) oraz funkcje, które pełniła szkoła. Budynek przypomina o znaczeniu edukacyjnym jakie w przeszłości miał Kościół, gdyż od Soboru Trydenckiego kładziono na to duży nacisk i faktycznie wiele dzieci kształciło się przy parafiach. Jest to jeden z niewielu zachowanych tego typu obiektów i stanowi doskonały przykład tego, jak wyglądały szkoły, które w przeszłości funkcjonowały przy wielu parafiach.

Obecnie zabytek jest częścią Beskidzkiego Muzeum Rozproszonego Diecezji Bielsko-Żywieckiej i umożliwia turystom zobaczenie historycznych realiów szkolnych. W sali lekcyjnej (fot.28) obecnie prezentowane jest 11 międzywojennych ławek i prowadzone są tam zajęcia edukacyjne np. z kaligrafii. W pozostałej części zaaranżowano mieszkanie nauczyciela (fot.29) poprzez umieszczenie tam mebli, obrazów oraz zdjęć. Więcej o historii budynku oraz obecnie podejmowanych działaniach można dowiedzieć się ze strony <https://beskidzkciemuro.pl>.



Fotografia 26. Drewniany budynek przyparafialnej szkoły w Starej Wsi

Wyk. M. Tomoszek



Fotografia 27. Zachowany oryginalny piec w budynku starej szkoły w Starej Wsi

Wyk. M. Tomoszek



Fotografia 28. Klasa zaaranżowana w budynku starej szkoły w Starej Wsi

Wyk. M. Tomoszek



**Fotografia 29. Mieszkanie nauczyciela urządzone w budynku starej szkoły
w Starej Wsi**

Wyk. M. Tomoszek

5.4.4 Krzyż milenijny w Starej Wsi

Kolejny odcinek drogi to nieco ponad kilometr, pokonuje się przy tym dosyć duże przewyższenie, a czas przejazdu wynosi ok. 3 minuty. Ostatnim punktem na trasie wycieczki jest krzyż milenijny (fot.30) postawiony w Starej Wsi w 2000r. Znajduje się on na wzgórzu „Biała Glina” o wysokości 306m n.p.m., dlatego to miejsce stanowi także dobry punkt widokowy, z którego rozciąga się panorama na okoliczne wsie oraz szczyty Beskidów - Małego i Śląskiego. Metalowa konstrukcja ma ok. 33m i waży ponad 8 ton. Krzyż górujący nad okolicą podkreśla katolicką wiarę mieszkańców tego obszaru, krzyż jest istotny ze względu na tradycję oddawania czci Krzyżowi, która rozwinęła się w starowiejskiej parafii pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Świętego.



Fotografia 30. Krzyż milenijny w Starej Wsi

Wyk. M. Tomoszek

6. Podsumowanie

Gmina Wilamowice stanowi obszar o unikalnym, zróżnicowanym i niezwykle interesującym dziedzictwie kulturowym. Każda z miejscowości na trasie wycieczki ma swoje charakterystyczne elementy, które są wyjątkowe i wpływają na bogactwo tego regionu. Obiekty, o walorach niematerialnych oraz materialnych, reprezentują wartości sakralne, historyczne i społeczne. Dziedzictwo kulturowe gminy jest naprawdę ogromne, jednakże stopień jego popularyzacji jest stosunkowo niski, nawet w okolicznych miejscowościach kultura nie jest zbyt dobrze znana. Kultura obszaru jest fenomenem nawet na skalę europejską, region stanowi odpowiednie miejsce do przeprowadzania wycieczek szkolnych wśród uczniów w każdym wieku.

7. Bibliografia

1. Barciak A. (red): *Wilamowice. Przyroda, historia, język, kultura oraz społeczeństwo miasta i gminy*, Urząd Gminy Wilamowice, Wilamowice 2001
2. Beskidzkie Muzeum Rozproszone: Stara Wieś „Szkoła” (X 2023)
<https://beskidzkciemuro.pl> strona internetowa beskidzkiego muzeum rozproszonego
3. Chromik B., Filip E. T., Kordyzon W., Król T., Majerska-Sznajder J., Małanicz-Przybylska M., Waszczyńska K.: *Wilamowianie i ich stroje*, Wydział „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2020
4. Król T.: *Czym jest dla dzisiejszych Wilamowian język wilamowski? Różne funkcje, różne postawy językowe*, Wydział „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016
5. Parafia pod wezwaniem św. Wojciecha w Dankowicach: O Parafii (X 2023)
<http://www.dankowice.bielsko.opoka.org.pl> strona internetowa parafii w Dankowicach
6. Parafia pw. Przenajświętszej Trójcy w Wilamowicach: Historia Parafii
<http://parafia.wilamowice.pl> strona internetowa parafii w Wilamowicach
7. Parafia św. Marcina w Pisarzowicach: Historia Parafii (X 2023)
<https://pisarzowice.diecezjabielsko.pl> strona internetowa parafii w Pisarzowicach
8. Parafia w Starej Wsi: O Parafii (X 2023)
<https://parafiawstarejwsi.pl> strona internetowa parafii w Starej Wsi
9. *Plan odnowy miejscowości na lata 2008-2016. Pisarzowice.*, Urząd Gminy Wilamowice, 2008

10. *Plan odnowy miejscowości na lata 2013-2020. Stara Wieś.*, Urząd Gminy Wilamowice, 2013
11. *Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2022 roku*, Główny Urząd Statystyczny, 2022
12. Sołectwo Dankowice: Informacje o wsi (X 2023)
<https://dankowice.pl> strona internetowa sołectwa Dankowice
13. Stroje ludowe: strój wilamowski (X 2023)
<https://strojeludowe.net> strona internetowa dotycząca strojów regionalnych
14. Śląskie. Informacja turystyczna województwa śląskiego: Pisarzowice, Stara Wieś, Wilamowice (X 2023)
<https://www.slaskie.travel> strona internetowa szlaków turystycznych województwa śląskiego
15. Żywa kronika życia codziennego mieszkańców gminy Brzeszcze: Downe zwyczaje. Rozmowa z panią Marią Foksińską (X 2023)
<https://kronika.brzost.brzeszcze.pl> strona internetowa projektu Żywa kronika życia codziennego mieszkańców gminy Brzeszcze

8. Spis załączników

8.1 Spis fotografii

Fotografia 1. Dwór w Pisarzowicach.....	11
Fotografia 2. Wnętrze kościoła w Pisarzowicach.....	12
Fotografia 3. Archiwalne zdjęcie spalonego w 1965r. kościoła w Pisarzowicach.....	13
Fotografia 4. Kościół w Pisarzowicach	14
Fotografia 5. Ogród japoński w Pisarzowicach	15
Fotografia 6. Budynek japońskiej herbaciarni w ogrodzie w Pisarzowicach.....	16
Fotografia 7. Archiwalna fotografia przedstawiająca rodzinę Nowaków (Biba) w tradycyjnych strojach wilamowskich, ok. 1905r.....	21
Fotografia 8. Autorka pracy w stroju wilamowskim	22
Fotografia 9. Sanktuarium św. Józefa Bilczewskiego w Wilamowicach.....	24
Fotografia 10. Drewniany ołtarz główny kościoła w Wilamowicach wykonany przez Kazimierza Danka.....	25
Fotografia 11. Sedilia w kościele w Wilamowicach wykonane przez Kazimierza Danka.....	26
Fotografia 12. Pomnik św. Józefa Bilczewskiego przy rynku w Wilamowicach.....	28

Fotografia 13. Parafialna ekspozycja o abpie Bilczewskim w Wilamowicach	29
Fotografia 14. Obrazy św. Bilczewskiego i jego rodziców	30
Fotografia 15. Pomnik na cmentarzu w Wilamowicach.....	31
Fotografia 16. Tablica na cmentarzu w Wilamowicach z nazwiskami, imionami i przydomkami poległych w czasie I wojny światowej.....	32
Fotografia 17. Kościół św. Wojciecha w Dankowicach.....	34
Fotografia 18. Wnętrze kościoła w Dankowicach	35
Fotografia 19. Kamienny słup graniczny między zaborami w Dankowicach.....	36
Fotografia 20. Zabytkowy drewniany kościół w Starej Wsi	40
Fotografia 21. Ołtarz główny kościoła w Starej Wsi.....	41
Fotografia 22. Ołtarz boczny z obrazem Matki Boskiej Starowiejskiej w drewnianym kościele w Starej Wsi.....	42
Fotografia 23. Soboty drewnianego kościoła w Starej Wsi.....	43
Fotografia 24. Parafialna ekspozycja w Starej Wsi	45
Fotografia 25. Order Orła Białego na wystawie w Starej Wsi	46
Fotografia 26. Drewniany budynek przyparafialnej szkoły w Starej Wsi.....	48
Fotografia 27. Zachowany oryginalny piec w budynku starej szkoły w Starej Wsi	49
Fotografia 28. Klasa zaaranżowana w budynku starej szkoły w Starej Wsi	50
Fotografia 29. Mieszkanie nauczyciela urządzone w budynku starej szkoły w Starej Wsi.....	51
Fotografia 30. Krzyż milenijny w Starej Wsi	52

8.2 Spis map

Mapa 1. Położenie gminy Wilamowice na tle gmin powiatu bielskiego i miasta Bielska-Białej.....	5
Mapa 2. Trasa wycieczki	7

8.3 Spis ortofotomap

Ortofotomapa 1. Usytuowanie punktów wycieczki w Pisarzowicach.....	10
Ortofotomapa 2. Usytuowanie punktów wycieczki w Wilamowicach.....	18
Ortofotomapa 3. Usytuowanie punktów wycieczki w Starej Wsi	38

8.4 Spis rycin

Rycina 1. Profil topograficzny trasy wycieczki.....	6
Rycina 2. Schemat trasy wycieczki	6

8.5 Spis tabel

Tabela 1. Harmonogram wycieczki	8
Tabela 2. Przykładowe zwroty w języku wilamowskim	19